

RESSENYES

ALONSO, Luis Enrique i FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, Carlos Jesús (2013)
Los discursos del presente. Un análisis de los imaginarios sociales contemporáneos
Madrid: Siglo XXI, 317 p.
ISBN 978-84-323-1650-0

L'any 2013 ens deixa amb aquest nou i interessantíssim treball dels professors del Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Madrid, Luis Enrique Alonso i Carlos J. Fernández Rodríguez. S'hi proposa una reflexió àmplia i profundament fonamentada sobre alguns dels discursos i relats que atorguen sentit a la realitat social del capitalisme avançat. La flexibilitat, la desregulació, la fluïdesa, el *management*, la innovació, la precarietat, el consum, els estils de vida, la postmodernitat o l'individualisme són algunes de les figures que nodreixen els discursos que s'analitzen en aquest llibre, que proposa un abordatge global i integrador de les diferents dimensions i nivells que componen la complexa realitat social del present.

El conjunt de l'obra està format per una compilació de textos fruit del treball comú dels autors en els darrers anys, la majoria dels quals han aparegut en versions anteriors (més o menys revisades) publicades en revistes científiques o textos col·lectius. El llibre està format per set capítols diferents que mantenen una certa independència entre si, però que

queden units i degudament articulats per un pròleg suggerent, com també per un epíleg revelador i aclaridor que, tot i computar com a capítol de conclusions, presenta una nova reflexió que obre la porta a anàlisis i perspectives d'estudi que contrasten i que amplien el treball desenvolupat als capítols anteriors.

Al pròleg del llibre, s'hi fixen i s'hi expliciten els objectius fonamentals del treball. També s'hi esbossa el marc teòricometodològic amb el qual s'aborda l'anàlisi interpretativa. L'objectiu dels autors no és cap més que explorar alguns dels discursos, tòpics narratius, racionalitzacions i justificacions que donen compte de la realitat actual, i que al mateix temps la creen i la recreen fins a naturalitzar-la, en un exercici de narració social que construeix les objectivitats socials (*storytelling*). Entenen els discursos com a enunciats simbòlics de sentit pràctic produïts des de posicions socials determinades i orientats a l'apropiació del sentit del que és col·lectiu, la proposta d'aproximació es distancia tant dels corrents idealistes i culturalistes de l'anàlisi de discurs, com de les visions

que desconsideren fins al menyspreu els relats significants que fan els subjectes sobre la realitat en què viuen. D'aquesta manera, lluny del realisme ingenu, però també del postmodernisme i el postestructuralisme més apocalíptic, la producció del sentit s'emmarca, en aquesta obra, en les condicions socials, materials i conflictives de la seva producció; entenent, a més, que tot fenomen social és, en alguna de les dimensions constitutives que presenta, una producció social de sentit que respon a les raons pràctiques que els subjectes desenvolupen en les seves interpretacions de la realitat. Aquesta mirada (re)creadora de la vida social porta els autors a situar els sistemes dinàmics de discursos i relats que organitzen el sentit de la pràctica social en el marc dels *imaginariis socials*. Evocant el gran Wright Mills, la proposta adopta l'enfocament de l'artesanía intel·lectual aplicat a la pràctica sociològica.

Al primer capítol, se sotmeten a crítica alguns aspectes del mètode del semiòleg francès Roland Barthes. En línia amb el ja desenvolupat en d'altres treballs, s'inicia amb una detallada i entenedora exposició dels postulats metodològics principals que es poden extreure de l'anàlisi estructural en l'obra de Barthes, per acabar amb una crítica sociològica al mateix mètode estructural. Els autors manifesten que l'encaix del mètode de Barthes amb la perspectiva sociològica és problemàtic i controvertit. El més important és la consciència per part del sociòleg de les limitacions que comporta una orientació metodològica d'aquestes característiques. Emfatitzen, així, en el reduccionisme i en la dessocialització de la comunicació humana que implica l'anàlisi estructural. En aquesta, els individus i els grups queden absolutament subjectats a la imposició dels sentits, de manera que s'anul·la l'anàlisi dels usos concrets del llenguatge a través de les paraules: la dimensió cognitiva de la comunicació i la pràctica social queden sense cap paper rellevant, en la mesura que el sentit

tendeix a derivar de la disposició estructural. Els autors sí que reconeixen la possibilitat d'accedir al món social a través de l'obertura semàntica plantejada per Barthes, especialment a les seves *Mitologies*. Tanmateix, conclouen, l'anàlisi estructural del discurs només adquireix un veritable sentit per a l'anàlisi pròpiament sociològica si es completa amb un accés a les esferes semàntica i pragmàtica del discurs.

Els dos capítols següents presenten una anàlisi de l'*imaginari managerial* i dels seus arguments diversos, des d'una perspectiva *sociohermenèutica*.

El segon capítol mostra una aproximació al discurs del *management*, posant en evidència la relació d'aquest amb el desenvolupament del capitalisme: es postula que el discurs managerial es transforma com a reacció davant les crisis del sistema, amb el decreixement de les taxes de rendibilitat empresarial. Després de revisar l'impacte del tipus de regulació keynesià-fordista sobre l'imaginari managerialista de l'època, s'aprofundeix en la crisi i la renovació que pateix el *management* amb el començament de la crisi del capitalisme organitzat. A partir de la dècada de 1980, el discurs managerial es desenvolupa en el marc d'una *fluïdesa* generalitzada: es promou la participació sociotècnica (no pas política) dels treballadors, s'aboleixen les antigues jerarquies i els instruments de control del passat, per passar a uns sistemes de motivació i de control molt més subtils, basats en la identificació emocional amb els valors de l'empresa, el compromís personal i la implicació de treballadors i directius en la producció, en un procés d'individualització interna i externa a les empreses. Així, analitzen els autors, el discurs managerial reproduceix la pauta del capitalisme desorganitzat i desburocratitzat, proclamant i prescrivint fragmentació, flexibilització i xarxes. Figures retòriques que, segons els autors, tenen conseqüències pràctiques i reals profundament desfavorables a qualsevol dimensió col·lectiva implicada en una

organització, especialment quan resten al servei d'un cert «patriotisme d'empresa». Els sindicats de classe, les aliances polítiques i les negociacions col·lectives queden fortament debilitades, d'aquí que, dins d'aquest entramat discursiu, el subjecte consumidor adquireixi una centralitat que, a la vegada, veu perdre el treballador: s'hegemonitza un imaginari que esborra qualsevol traça de conflicte social. El *partenariat* i el *cognitariat* serien figures d'aquest nou imaginari.

El tercer capítol se centra en la qüestió més concreta de la innovació social en el discurs del *management*. Comença amb una revisió històrica i amb l'evolució generada en les darreres dècades per la noció d'innovació social, destacant el caràcter inestable del significat d'aquesta figura discursiva, com també la importància dels discursos hegemònics a l'hora de relacionar-la amb un significat associat al progrés i a l'expansió econòmica. Els autors assenyalen els implícits del discurs de la innovació, quan en posen de manifest el caràcter normatiu: es prescriu un imaginari en què la innovació s'associa a les potencialitats dels individus, enteses fins i tot com a deure moral, que força vegades s'utilitza de coartada pel desenvolupament de diferents règims de *renovació* dins de les organitzacions empresarials. Els autors critiquen que massa sovint el discurs de la innovació ha seguit els mateixos passos que el del *management*, en la seva orientació primordial a les necessitats econòmiques de les empreses i en el foment de la competitivitat, encara que això impliqui desconsiderar la diversitat d'interessos i d'espais de sociabilitat dels diferents actors socials que hi ha en joc a les esferes del mercat, l'empresa i el treball.

El capítol quart consisteix en una reflexió fonamentalment teòrica al voltant de diferents discursos sobre la precarietat laboral. Els autors s'interroguen per la dimensió *cultural* que tindria la precarietat en el mercat postfordista, i desenvolupen la tesi segons la qual la pre-

carietat seria un eix absolutament central per al funcionament òptim del *tipus de regulació* del capitalisme actual. Els autors revisen el tractament que tradicionalment s'ha donat a la qüestió del control i la disciplina en l'àmbit del treball, posant especial atenció a l'impuls que suposen les visions focaultianes sobre la biopolítica, en l'abordatge de l'impacte del poder en les distintes esferes de la vida. Així s'aproximen a les noves formes totals d'exercir el control en el mercat de la producció flexible, on la precarietat esdevé un dels pilars en les noves formes de coacció. Entre les conseqüències d'aquest nou panorama, els autors subratllen la disseminació i la desformalització de les fonts de risc i d'inseguretat que, a la vegada, alimenten un model de gestió privada i individualitzada d'estratègies defensives, reforçat per la creixent desgovernamentalització de l'Estat i la remercantilització de pràcticament tots els espais de la vida social. Finalment, els autors presenten unes reflexions crítiques sobre la tesi del *precariat* com a possible subjecte revolucionari, desenvolupada, entre d'altres, pels treballs de Negri i Hardt, Deleuze i Guattari, Lazzaro, Virno o Bifo Berardi. Des d'aquest discurs, la precarietat esdevé una condició ontològica de les noves formes de biopolítica postfordistes, que obririen la possibilitat de repensar les formes de subjectivitat i d'acció política dels moviments socials des de prismes nous. Tanmateix, com observen Alonso i Fernández Rodríguez, aquestes visions pecarien d'un voluntarisme excessiu en les seves anàlisis, realitzades des d'una posició «militant» i amb un valor sociològic escàs, per la qual cosa, probablement, resten mancades d'una aproximació més realista, capaç de valorar les potencialitats de les alternatives polítiques que puguin sorgir de les *multituds* o de la *General Intellect*, postulades pels autors del *precariat*.

A partir del capítol cinquè, es produeix un canvi de secció, amb una variació de centres d'interès: als tres capítols

següents, s'hi analitzen tres formes més o menys distintes del que els autors denominen *impressionisme sociològic*.

Primerament, s'hi aborda l'obra de Michael Maffesoli a través de l'anàlisi del seu discurs teòric referit a la contraposició entre modernitat i postmodernitat. S'hi revisen les metàfores amb què l'autor francès caracteritza les societats modernes. Aquestes es presenten com el confinament dels individus a través del conjunt d'institucions i conceptes que les fonamenten: la raó i la racionalitat, l'organització rígida i burocràtica del treball taylorista, les monotonies, les sèries, l'homogeneïtat abstracta, l'associació entre individus com a tipus primordial de vincle, en un context marcat per un clima general de *fredor*. La postmodernitat, en canvi, és, per Maffesoli, afirmació vitalista, vivència afectiva, com també un retorn a la *calor* del grup i a la comunitat. En aquest marc de la societat postmoderna, es reivindica el plaer, el desenfrenament i la transgressió, alhora que suposadament existeix una necessitat d'unió, d'estar amb l'altre, de creació tribal i comunitària. Un lligam, però, caracteritzat pel nomadisme, per tant, transitori, fragmentat, tal com s'erigeix la postmodernitat en conjunt. Malgrat que els autors reconeixen la sensibilitat i les vives intuïcions de Maffesoli, no deixen de valorar críticament, en d'altres qüestions, quelcom tan rellevant en sociologia com és la falta d'evidències empíriques en què es pugui basar el seu discurs teòric. Postura metodològica que suposa abordar aspectes com els de la mateixa postmodernitat, des d'unes constants antropològiques suposades i ahistòriques, més que no pas per la capacitat de canvi de les forces socials, que, d'altra banda, condueixen l'autor a abandonar conceptes explicatius absolutament rellevants per a l'explicació sociològica. El resultat global, seguint els autors, és l'excés de metàfores efímeres, puntuals i fragmentàries, així com un èmfasi excessiu en les dimensions micro de les relacions i la identi-

tat sociocultural i simbòlica. A l'obra de Maffesoli, la societat queda definida a partir dels actes de reconeixement irracional que realitzen els individus entre si, sense més sentits en les lògiques d'acció social que aquests porten a terme i, per tant, sense dimensió objectiva i estructural que superi les identifications estètiques, expressives i afectives. L'estructura social i els actors socials queden pràcticament negats en l'obra del francès, per la qual cosa l'explicació sociològica (no postmoderna) hi té una cabuda difícil, tal com conclouen Alonso i Fernández Rodríguez.

El capítol següent és el dedicat a l'obra de Gilles Lipovetsky, concretament, a l'evolució que ha patit la visió de l'autor en l'anàlisi de la societat postmoderna i hipermoderna, com també a la revisió crítica a l'entorn del consum, aspecte central en l'obra del francès. Els autors expliquen com, a les seves primeres obres, Lipovetsky analitza la postmodernitat com el nou període en què la societat, contrastant amb l'era moderna, es caracteritza —en sentit positiu— per la centralitat dels desigs individuals, la recerca d'identitats i estils de vida diferents, personalitzats i fortament marcats pels objectes de consum, els plaers hedonistes i les tecnologies de la informació. D'aquesta manera, la postmodernitat es presenta com un moment de frescor, expressió, possibilitats individuals, opcions, eleccions i seducció, fins al punt que la indiferència mostrada pels individus cap a tot allò que no té relació amb ells mateixos guanya terreny a l'esfera pública, als compromisos polítics i ideològics orientats per referents col·lectius, o fins i tot als deures morals. A les darreres obres, això no obstant, Lipovetsky anuncia la fi de la postmodernitat per afirmar —critiquen els autors— una teoria pràcticament inútil dels temps hipermoderns. La *hipermodernitat* es defineix com una modernitat exasperada, marcada pels extrems i la desmesura, que Lipovetsky veu en determinats esdeveniments de principis

del segle XXI. Pel que fa al consum, és entès, en l'obra del francès, més com una eina d'alliberament dels individus, que no pas com a mecanisme de control social, com afirmen les perspectives crítiques. El consum serviria als individus per reflectir-hi i construir-hi la identitat, la personalitat, mostrar els coneixements i els criteris propis, en definitiva, tota traça d'idiosincràsia personal, aplicada a un espai fonamentalment marcat per l'oci i el gaudi: proporciona diferenciació, experiències i quotes de llibertat. Entre les crítiques dels autors a l'obra de Lipovetsky, destaquem novament l'estil excessivament assagista, pel qual pràcticament no existeixen referències a investigacions empíriques, i l'ús esbiaixat de determinats conceptes teòrics. A més, s'oblida d'aspectes tan centrals com el treball, les desigualtats o les classes socials. Finalment, els autors destaquen una crítica ideològica, a propòsit de la defensa d'un cert liberalisme clàssic que s'entreveu en els textos de l'autor, així com la versió excessivament alegre i celebrada sobre la postmodernitat, en la mesura que exerceix un efecte silenciador de les relacions conflictives i les tensions socials, tan presents en les societats actuals.

El darrer capítol és el dedicat al balanç d'alguns aspectes de l'obra de Zigmunt Bauman, amb una atenció particular sobre l'anàlisi del consum. Inicialment, s'hi revisa la metàfora de la *liquidesa*, eix articulador de bona part de la teoria de Bauman, amb la qual aborda les societats actuals a partir del contrast amb les societats modernes, assenyalant, entre les característiques més significatives, el predomini de l'esfera del consum, l'individualisme i la fragmentació social. El nou capitalisme postindustrial, en la visió de l'autor polonès, hauria promogut la generació d'unes pautes culturals que tindrien l'estètica del consum, l'hedonisme i les expressions lligades a la creació de formes d'identitat com a aspectes vertebradors. En aquesta etapa, ja pràcticament res es consolida, el canvi

i la renovació constant, aplicats a tots els àmbits de la vida (el treball, el consum, les identitats, etc.), esdevenen la norma. Així mateix, en la societat líquida, els codis col·lectius sòlids queden fortament debilitats, de manera que els individus consideren que la subjectivitat és l'element central de valor; la generació de profundes i noves desigualtats socials també apareix entre el diagnòstic de Bauman de la societat líquida. Pel que fa al consum, planteja una llibertat paradoxal, atès que aquesta queda assimilada a l'acte d'elecció dels productes de consum, que, d'altra banda, tenen la capacitat d'atorgar les identitats als consumidors. L'obligació d'escollir és dels pocs nuclis identitaris que es mantenen invariables en aquest context. Per Bauman, el consum seria, en definitiva, una eina per resoldre els problemes dels individus en el seu procés d'individualització: capacitat canviant d'expressió identitària, manifestació dels sentiments, etc. Però la interessant i original obra de Bauman, critiquen els autors, s'aproximaria més a una filosofia de la moral, centrada en l'abordatge del consumisme, que no pas a una anàlisi sociològica. D'aquí que s'afirmi que la contribució del polonès respon més a un relat, que no pas a un model explicatiu de la contemporaneïtat. Bauman no aplica una metodologia sistemàtica, ni utilitza referents empírics en profunditat per realitzar la seva anàlisi. Finalment, els autors subratllen que l'obra de Bauman peca d'un excés d'èmfasi en l'anàlisi cultural, amb la qual cosa oblida aspectes materials com ara el treball o l'estructura social i tot el que l'estudi d'aquests elements en deriva. Les perspectives de Miller, Fine i Leopold, Bourdieu, Warnier o De Certeau són utilitzades com a contrapunts a l'obra de Bauman.

L'epíleg del llibre es dedica a l'anàlisi de l'individualisme contemporani —leitmotiv de les anàlisis anteriors—, en el marc de les societats del risc i la globalització. S'hi aborda el procés d'individualització en l'època contem-

porània i els impactes d'aital fenomen en la construcció de les subjectivitats, les identitats i les respostes al risc. Impacte que resta absolutament associat al debilitament generalitzat dels diferents marcs col·lectius de referència (estats, classes, etc.), però que els autors analitzen des de l'ambivalència: en el marc d'aquests processos, s'hi obriria un espai per a l'agència, la iniciativa personal i la responsabilització dels actors socials. Lluny de les anàlisi idealitzants o maniquees, els autors no deixen d'assenyalar els diversos escenaris que aquestes transformacions fan emergir, per exemple: els diferents models d'individualisme marcats per la desigualtat entre grups socials; les noves formes de sociabilitat, més reflexives, múltiples, canviants i pròximes; les noves formes d'acció col·lectiva, formades en xarxa, concretes, immediates, que evidencien compromisos parcials, o les noves

solidaritats, que es construeixen a partir de la proximitat i de processos inestables i diversos.

Fins aquí hem revisat tan sols alguns dels aspectes que ens han semblat més rellevants del llibre que presentem. Una lectura, en definitiva, plena de propostes il·luminadores i finíssimes d'anàlisi, acompanyades d'unes valoracions i d'unes crítiques ben mesurades, realitzades des del coneixement profund—basat en una bibliografia inacabable—, el posicionament sociològic i un absolut respecte cap a aquells autors objectes de comentari.

Marc Barbeta Viñas

Universitat Autònoma de Barcelona

marc.barbeta@gmail.com

<http://dx.doi.org/10.5565/rev/papers.2061>

